

7845

տ. Գր. 6

ակ-

ՔԱՂՅԱԾ ՓԵՍԱՆԵՐԸ

ԵՒ

ԳԵՕԳԱՐՉԻՆԻ ԲԱԼԱՆ

ՍՄԲՆՏ Մ. ԳԱՐԱԳՍԵ

(Մի գիծ Չամախոյ կեանքից)

891.99

Գ-34

Բ Ա Գ Ո Ւ

Տպարան Ա. Մ. Գաղարիսյանի

1998.

БЕРЕГИТЕ КНИГУ!

ОНА СЛУЖИТ НЕ ОДНОМУ, А МНОГИМ.

Возвращайте книгу в
срок, чтобы и другие
могли воспользоваться
ею.

891-99
Հրատ. Գր. Յ. Ը
287
9-34
529
№ 5867

ՔԱՂՅԱԾ ՓԵՍԱՆԵՐԸ

ԵՒ

ԳԵՕԳԱՐՉԻՆԻ ԲԱԼԱՆ

ՍՄԲԱՏ Մ. ԳԱՐԱԳԱՇ

Центральная Библиотечка им. Ленина

гор. Ваяц

(Ար. դիժ. Համախոս կենտրոն)

ԳԻՆԵՆԱՐԻՅԱԿԱՆ 1936 Գ.

№ _____

№ 2003

ԲԱԳՈՒ

Տպարան Ա. Մ. Ղազարեանի

1998.

10

2084

Handwritten signature

Փոքրիկ

ԱՐՄԵՆԱԿ ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ

ՃԱՂԲԱԶԵԱՆԻՆ

Доволено Цензурою
Тифлисъ, 10 Октября 1898 г.

Խոսիրում է

ՀԵՂԻՆԱԿԸ:

Ա.

—Ա՛, Գէօզալ աղաբաջի, լիսալ ամ Սիմօնիթ հետի ախչիկ ես ուզում. դէ ասա քացախ խմանք էալի¹⁾...

—Հա ե՛ն... , ա Նարգիզ, արախիս հետի ուզում ամ մին ախչիզ ուզամ, բէալքանամ²⁾ աշկ-իրեսը վերայ հաւաք-վի, եօխսանամ³⁾, մի քանի տարի ալ ան-ցկանայ, էալ տուն հաւաքվիլ չի ելիլ-իմ ալ աշկս մին նրա եա տեսնրմ, մնա-ցածը չիմ քածարմատ ան...

Լայն, ծաղկազարդ բակում կանգնած խօսում էին երկու կանայք: Նոքա հագ-նուած էին պարսկական ձևով: Գէօզալ

1) Քացախ խմենք—ուզում է ասիլ՝ ախոր-ժակ պատրաստենք: 2) Գուցէ: 3) Թէ չէ.

աղաբաջին հազած էր կապտագոյն հասարակ չթից ալխալուզ և լայն փոխան (ոտաշոր). գլխին ունէր կապած մետաքսից կարած ճուսպա¹⁾ և վրայից ծածկած էր սև շալ, ոտներին ունէր հազած կանաչ քօշեր: Իսկ Նարգիզը, որ մի մանկահասակ կին էր, ունէր հազած մի չապկէան²⁾, մագերը նոյնպէս ծածկած ճուսպալոյով. շալի փոխարէն կար գլխին կանաչ քեալաղալի³⁾ իսկ ոտներին քօշերի փոխարէն՝ նոր ձևի կօշիկներ:

— Հա ես, ուզի տեսնանք, — ասաց Նարգիզը, — եօխսանամ տիւ չուզես, ես չուզամ, էանմինը չուզի, բէաս էաս քաղաքի ախչիգերքոնց ճարը հինչ բիգի իլի.. էան քիշերը հեսաբ ամ անըմ՝ երեսունը հինգ ախչիկ ուզելի տղայ կայ, համա⁴⁾ հասունը օխտանասունի երկու ախչիգ. հէանց թէաք մեր մէահլիմը⁵⁾ տասնը մինը կայ. բէաս տրանց ճար կիլի, էալ

¹⁾ Գլխնոց. ²⁾ Կարճ և ամառուայ ալխալուզ.

³⁾ Գլխի մետաքսի ծածկոց. ⁴⁾ Բայց. ⁵⁾ Թաղ.

բուչի¹⁾ տուռնան ցեք չան քաշըմ... .

— Չէեհ, ես էանանց ախչիգերք չամ ուզուլիւ, — ասաց Գէօզալ աղաբաջին, ընդհատելով Նարգիզի խօսքը, — քաղաքի ախչիգերքոնց շիթը²⁾ տիւս ա եկալ, իրեսներին միտիգ անելի չի, մարթի գահլանն ա քինէամ, որ թահար — թիւլիրնէրին³⁾ միտիգ ես անըմ, վարսները (մագերը) կարւածները անքան ալլիք - քըշան⁴⁾ ան քիսիմ քի, կասես մէլմունի⁵⁾ պուօշ իլի, անքան կէարմուրումայ: Չէ, չէ, ես իմ արախիս կրակի մէջ չամ քիցիլ: Ես մին էանանց ախչիգ բիգի ուզամ քի, եղ թափի, մեղը հաւաքի, մեղը թափի, եղ հաւաքի. մին խօսքով իրեսըմը ճէաշ (փլաւ) ուտիլ իլի, եօխսանամ քար պերողանց ախչիգան պէս... չօփուռ⁶⁾, իրեսին անքան գահիրմար ա քիսիմ քի, կասես հէլի իլի, մարթի շիքիլը մէչին իրեւըմ ա. նա քնատեղան վերկանալիս Սիմօնս

¹⁾ Փողոց. ²⁾ Համը. ³⁾ Կերպարանք ⁴⁾ Գոյն-գոյն գեղեցկացնող դեղեր. ⁵⁾ Կապիկ. ⁶⁾ Չեչոտ.

լղաճաք կելի...
 — Հալիֆ նրանա, մանադ նա չի քի,
 — խօսեց Վարդանուշը, որ նոր էր մաս-
 նակցել նրանց խօսակցութեան, — հէա-
 րանա, Չամբախի ախչիգը, լիւսնահակ
 կասես իլի, քիթ - պօօշան մարթի խել-
 քն ա քինէամ...
 — Շատ լէաւ ա, Գէօզնլ աղաբաջի,
 — ձայնակցեց Վարդանուշին Նարգիզը, —
 գէօզալ, — գոյչագ¹⁾, իսկի պակասութուն
 չունի, խօսիլիս պէարանան կաթնի հօտ
 ա կէամ:
 — Չէ, նրա չամ ուզիլ, — ասաց Գէօ-
 զալը գլուխը թափահարելով:
 — Իէ Կէակուշի ախչիգան ուզի:
 — Չէ. նրա եալ չամ ուզիլ. խօսե-
 լիս շուտ շուտ էա խօսուս:
 Իէ Ծաղիքի ախչիգան, էալ նրաքի
 խօսք չունես:
 — Նրա եալ ասըման հաղիւրաջո-
 դար²⁾ ա.

¹⁾ Գեղեցիկ. ²⁾ Մեծի խօսքը չ'լսող.

Այդ ժամանակ Վարդանուշը քթի
 տակ ծիծաղում էր, մտքում ժողովելով
 քաղաքի ամենալաւ օրիորդների անուն-
 ները, որպէս զի իմանայ Գէօզալի միտ-
 քը, թէ ինչո՞ւ այդ աղջկերանց անունը
 արատաւորում է: Ակամայից մտածում
 էր Վարդանուշը, թէ անպատճառ մի
 նպատակ ունի, որ ս'չ մէկին հաւանու-
 թիւն չէ տալիս:

— Եաջաբ մտիլս ընկաւ, — կրկին խօ-
 սեց Նարգիզը. — տերացու Աուկասին մին
 լէաւ ախչիգ ունի. հէար սարք, կարքը
 իմանրմ ա: Գիւզն էամ ասըմ, Գէօզալ
 աղաբաջի. տիւ իմանրմ ես քի, Սիմօնիթ
 Օսանիս բարաբար (հաւասար) սիրիմ է-
 ամ. էագանամ երկու գիրվէանքա միս
 իլի տունըմը, նրանա չորս ջուռա¹⁾ խօ-
 րակ²⁾ կ'հեփի. բէալքանամ մի քանի դո-
 նաղներ³⁾ ալ լեղի անի⁴⁾:

— Էան ախչիգան ինձ խօսք չունամ;

¹⁾ Չորս տեսակ. ²⁾ Գերակուր. ³⁾ Հիւրեր.
⁴⁾ ձանապարի դնի.

լէաւ արչիգա, — ասաց Գէօզալը, համա աղաս ասըմ ա քի՛ «գորգի» ա...

— Ա. Գէօզալ աղաբաջի, — ասաց Վարդանուշը, — Շամախիիմը հինչն ա շատ — արչիգերքը. հէարանա՛ Միւլքուճմանց Գէաստագիւլը, Մանչմանց Վարդուհին, Քէաստարանց Խանըմը, Մնացականանց Ոսկին, մին խօսքով՝ անքան լէաւ արչիգերք կան քի կասես թուշներան կըրակ ա տիւս կէամ, մալիսովան վառթ կասես իլան, նրանցանա մինը ուզի էալի:

— Ա՛ կնանիք, տիւք լափ ինձի չաշմիշ արիք¹⁾ բէազանամ ես Խօլեցի²⁾ եամ քի, արչիգ չի ճնանչամ: Ես Սիմօնիս հետի մին արչիգ էամ ուզիլի քի, լափ «գէօգէարչինի բալա» իլի (աղաւնու ձագ) «գէօգէարչինի բալա» եամ ասըմ է, որ ասաչիս շուռ կէալիս, հէանց իմանամ քի՛ հրշտրագ ա, գէ անանց արչիգ էալ

1) Մոլորեցնել: 2) Պարսկաստանի Խօլ քաղաքից գաղթածներին Խօլեցի անունն են տալիս. — իրրի չ՛հասկացողներ:

մեր Շամախիիմը հօրդեղան ա...

— Բէաս էանանց արչիգ հօրդեղան բիգի ուզես քի, «Գէօգէարչինի բալա» իլի, — հարցրեց Վարդանուշը:

— Ես մինը քիթէալամ քի, լափ կասես հիւլի — մէալաք¹⁾ իլի, — պատասխանեց Գէօզալը:

— Ա՛ Գէօզալ աղաբաջի, գէ ասստեսնանք՝ հո՞վ ա, մեք ալ ուրախանալու եանք ալի՛, չ՛ուզողի բաբագը տիւս կէայ, — ասաց Նարգիզը:

— Ա՛ կնանիք, ուզում էք տնագարեցէ՛ք²⁾, ուզում էք թէարիֆ³⁾ մէասալան ասըմ ա՛ «միսը միս էա ճուրն էալ աշքի լիւս ա», հիմի ես մին արչիգ էամ քիթէալ քի, արչիգը արչիգ էա, փողն ալ քի՛ փող: Երկու հաղուղի բաղ ունի, տասսը թաղար ցորանի տափ, երկու քիթիլի կով, քսան դանա հաւ, վեց լառի խօրուգ⁴⁾, Ք. գիւղի պէս տե-

1) Գեղեցիկ հրէշտակ: 2) Ծաղրեցէք: 3) Գովեցէք: 4) Մեծ և կուռլ աքաղաղ:

ղըմն ալ՝ տուն, տեղ, բէանդ, բոխչա, իլէած չիլէած . . . էալ տրանա եվալ հինչ էք ուզում, — ասաց Գէօզալը ծիծաղելով:

— Ս.՝ աղաբաջի, էաջաբ օվ ես արալ. մին ասի տեսնանք, էաս ախչիզը հո՞վ ա քի, էաթանց ռաստին ա ընգալ: Սիմօնիթ բախտը պէացվալա էա, — հարցրեց Վարդանուշը հետաքրքրուելով:

— Սխչիզը իմ տալոնչս տոքոր ախչիգն էա, — պատասխանեց Գէօզալը:

— Աբալամ, նա չ'հասա քի, — խօսեց հանկարծ Նարգիզը.

— Քու պէրանըթ հօտի, — ասաց Գէօզալը, — հանց դիւշման օջաղ բաշնդա ա քի (թշնամին հերթիկի գլխին է):

Այդպէս երեք հոգի խօսելուց յետոյ, ամեն մէկը գնաց իրենց տուն. Գէօզալի սիրտը չէր հանդարտում, նա մտածում էր, թէ՛ ինչո՞ւ ուրիշների մօտ օրիորդի տեղը ասաց, գուցէ նոքա չարախօսութիւն անեն ազգակցութեան մա-

սին, կամ թէ աւելի հարուստ և լաւ բարեկամ տղայ ունենան և նրա համար ուզեն, մանաւանդ որ չ'հասէ: Նա ինքն իր խօսելով, կասես թէ, մի չար ապագայ էր գուշակում:

Գէօզալը մի արհեստաւորի կին էր, ինքնահաւան և երևակայութեան ցնորքների մէջ ապրող անձնաւորութիւն: Նա շատ էր սիրում հարստութիւն, որպէս զի ուրիշ կանանց շարքում պատիւ ու յարգանք վայելէ: Բայց սրտեղից կարող էր հարստանալ, քանի որ նրա ամուսինը հազիւ էր կարողանում իւր տասը գլխից բաղկացած ընտանիքի առօրեայ հացը հայթհայթել: Իսկ Սիմօնը, նրա որդին նոյնպէս մի արհեստաւոր տղայ էր, որ մի կին պահելու հազիւ թէ ընթուճակութիւն ունենար:

Բ.

Այդ օրից անցել էր մի քանի ամիս, բայց Վարդանուշը այդ ժամանակի ըն-

Թացքում աշխատում էր միշտ չարու-
 թիւններ անել, թէ հոգեւորականների
 և թէ քաղաքի հեղինակաւոր մարդկանց
 մօտ, որպէս զի չհասութեան պատճառ-
 ով նրանց ամուսնութիւնը չ'յաջողուի:
 Նա աշխատում էր այդ աղջկան իւր եղ-
 բայր Սիքոյի համար ուզել: Իսկ Նարգի-
 զը, որ մի միամիտ կին էր, անզգուշու-
 թեամբ իւր մօրաքրոջ մօտ սկսեց Գէօ-
 գալի մտադրութիւնը պատմել: Նա ու-
 նէր մի քրոջ որդի, որը նոյնպէս ամուս-
 նանալու ժամանակն էր: Մօրաքրոջ մտ-
 քով անցնում էր իւր քրոջ որդու համար
 յաջողացնել և այդ մասին ամեն ճիշդ
 թափում էր, որ Սիմօնի համար չ'յա-
 ջողուի:

Չ'հասութեան ձայնը արձագանք էր
 ստացել քաղաքի բոլոր անկիւններում,
 լսել էր և Թեմական առաջնորդը, որը
 ամեն անգամ դուռը ճռռալիս կարծում
 էր, թէ կաշառք են բերում պսակա-
 թուղթ ստանալու համար:

Անցաւ ևս մի քանի շաբաթ:

Մի օր, Ք. գիւղը գնաց Վարդանու-
 շի եղբայրը և ամուսինը, որպէս զի «գէ-
 օգէարչինի—բալին» նշանեն: Միւսնոյն
 օրը Նարգիզի մօրաքրոջ որդին, Շապի-
 անց Գրիգորը, Տէրտերանց Մինասը, Տը-
 բիպականց Սաղաթէլը և Չաթուանց Լե-
 ոնը՝ իրարուց անտեղեակ, կառք նստե-
 ցին ամենմէկը մի—մի հեղինակաւոր մար-
 դու հետ, գնացին նոյն գիւղը, միւսնոյն
 նպատակով:

Նրանցից ամեն մէկը միւսից կէս
 ժամ լետոյ համնում էր «գէօգարչինի
 բալի» ապարանքը, որոնց գալու պատ-
 ճառը մինչև հարցնելը կամ իմանալը
 ընդունում էին պարսկական ճաշակով
 զարդարած մեծ և հոյակապ դահլիճում:
 Երբ նոքա բոլորները հաւաքուեցին, թու-
 ով 20 հոգի էին: Մի ամբողջ ժամ լուռ-
 թիւն տիրելուց լետոյ տան տէրը, որ օրի-
 որդի բարերարն էր կոչւում, իւր հետա-
 քրքրութեանը բաւականութիւն տալու

համար, սրա և նրա երեսին նայելով՝ հարցրեց.

— Զեզ մատաղ, խէր ա ծեր ըթանց բէղափլ¹⁾ կէալը...

Ինքնակոչ հիւրերը մի քանի վայրկեան իրարու երեսին խեթ-խեթ նայելուց յետոյ, Տէրտերանց Մինասի հետ գնացած ներկայացուցիչը, բոլորից առաջ ցոյց տալով նշանուող Մինասին՝ ասաց.

— Մենք եկել ենք գինի առնելու, բայց որովհետև լսել ենք, որ ձեզ մօտ լաւ գինի կայ, ուստի ուզում ենք նախ ձերը առնել, ապա ձեր խորհուրդով ուրիշներ, իսկ ինչ վերաբերում է մնացեալների գալուն, ես չ'գիտեմ պատճառը...

Մնացեալ հիւրերը մնացել էին ապշած: Նրանցից մէկը կարմրում էր, միւսը սպրտնում, երրորդը քրտնում մի խօսքով մի աննկարագրելի շփոթութեան մէջ էին գտնուում նշանուող երիտասարդները հանդերձ իրենց ներկայացուցիչ-

1) Յանկարծ.

ներով: Նոքա չ'գիտէին՝ ինչ պատասխանեն տան տիրոջ հարցին: Բանիմաց շիրուանցիք արդէն հասկացել էին իրարու ներկայութիւնը, բայց հարկաւոր էր մի կերպ և առերես մտադրութիւնները փոխել, ուստի Տրիպականց Սաղաթէլի ներկայացուցիչը դառնալով դէպի տան տէրը, ցոյց տալով Սաղաթէլին՝ ասաց.

— Մենք եկել ենք ձեր գիւղի իւզբաշու¹⁾ մօտ մի քանի կարևոր գործերի համար, բայց առանց ձեզ չենք ուզում տեսնուել, որպէս զի խնդիրներս ապարգիւն չ'անցնի:

Այնուհետև տան տէրը տեսաւ, որ հիւրերից երկուսը իրան մարդու տեղ հաշուեցին, համարձակ կերպով դարձաւ դէպի մնացեալ հիւրերը.

— Զեզ մատաղ, տիւք խէ՛ք բք եկալ, դէ մին տիւք էալ ասեցէք տեսնանք էալի, մին հինչ զուլուղ կալ:

«Ի՞նչ անենք, —

1) Տանուկեր.

եալ «քաղցած փեսաները», — էլ ուրիշ մի նշանաւոր խօսք չ'կայ, որ ասենք: Եթէ սուս ու փուս կ'իթողենք, դուրս կ'գանք, աւելի պիտի խայտառակուենք, եթէ ասենք աղջիկ ուզել ենք եկել, դուցէ մընացեալներն էլ նոյն միջոցին իրենց նըպատակը յայտնեցին, այնուհետև խայտառակութիւն պիտի լինի... այն ժամանակ պիտի ասեն խնամիները մեզ, թէ՛, — «դուք ս'չ թէ աղջիկ ուզել էք եկած, այլ օժիտ տանելու» Կամ միթէ՞ խնամիները չեն մտածիլ, թէ քաղաքի կրթուած և գեղեցկուհի աղջիկներից մէկը չեն տալիս այդ երիտասարդներին, որ այսօր սոքա կէս «գիւժիչ» միասին են եկել մի անկիրթ գիւղացի աղջկայ համար...

Օժիտ', — խաղողի այգիներ... տասը թաղար ցորեն վարելու տեղ... մի ամբողջ տան կահ-կարասիք, տոն, տեղ, կով, մանաւանդ կանխիկ փող... Այդ բոլորը մեր երիտասարդներին կաշկանդել

էին: Նոքա չէին ուզում աղջիկ տեսնել: Նոքա չէին կամենում երջանկութեան և հարստութեան մէջ զանազանութիւն գնել: Միթէ հարստութիւնը կարող է փոխարինել սիրուն, կամ սէրը հարստութեան... չէ որ այսօրուայ հարուստը վաղը բախտի շնորհիւ կարող է կոպէկների համար ձեռք պարզել երեկուայ մուրացկանին, որին շատ ժամանակ ինքն է իւր չաղ գրպանից ողորմութիւն տուել... Օրիորդը ինչ ուզում է, թո՛ղ լինի, այդ նշանակութիւն չունի նրանց համար, թո՛ղ անկիրթ լինի, թո՛ղ ոչ չարը հասկանայ, ոչ բարին, ոչ նիստ ու կաց իմանայ և ոչ էլ քաղաքավարութիւն... Մինչև անգամ, ինչպէս շատ գիւղերում, որ մայրենի լեզուով էլ չեն խօսում, այդ էլ ոչինչ նրանց համար... Միայն թէ օրիորդը եկամուտի աղբիւրներ ունենայ, որից ինքը՝ ամուսինը օգտուի... Ահա թէ, ընթերցող, ինչ էին մտածում մեր քաղաքի գ ա ռ գ ա ց ա ծ երիտասարդ-

ները ¹⁾

Այժմ դառնանք դէպի նշանուողները. Շապիանց Գրեգորը ասաց.

— Ես ուզում եմ այժմանից գիւղա-

¹⁾ Մենք խորհուրդ կապինք մեր «сорочка»-ով, «вонтикъ»-ով և «шляпа»-ով երկտասարդներին, որոնք, ինչպէս իրենք են իրենց կարծում՝ լուսաւորութեան են, փոխանակ «приданъ»-ի յետևից գնալու, որ ամենամանչան տեղին է բռնում անկեղծ ամուսնութեան մէջ. թող պտակուեն այն գիւղացի աղջիկներին հետ, որոնք բիւր անգամ աւելի աղնիւ, մաքուր, գեղեցիկ, առաջը և բարոյական են, քան թէ մեր՝ ներսում քիչնալիկան ըմ քիչնալու էամ, իսկ դըրսում՝ «корсетъ»-ով, «вонтикъ»-ով, «перчатка»-ով, «шляпа»-ով և այլ մօզաներին գերի դառած և գունատուած օրիորդները, որոնք մայրեր կարող են դառնալ միմիայն ցնորամիտ մօզաներին, այլ ոչ երեխաների: Բացի այն, որ լաւ տան արկիւններ կարող են լինել նորա, այլ և մեր երկտասարդները ծառայած կլինեն աղնիւ իղէալի, որը իբրև լուրտեր, քամու աղգեցութեան են ծառայում, այլ ոչ մարդկային կեանքի բարգաւաճման:

Ծ. Հ.

ցիներին փող բաժանեմ, որ խաղողի ժամանակ սկսեմ խաղող ժողովել, մտադրուել եմ, բաժանած փողիս էլ շահ չառնել...

— Ես էլ, պարոն Յակոպ (տան տիրոջ անունն է), ասաց Չաթուանց Լեւոնը, — երկու կթելու կով պիտի առնեմ կամ ձեգանից, և կամ ձեր խորհրդով ուրիշներից:

Այդպէս ամեն մէկը մի մի պատճառ գտնելով, իբր թէ արդարացրին իրանց: Նշանուողների մէջ մնացել էր մէկը միայն, որ սառը քրտինքի մէջ կորել էր շատ մտածելուց և շուարելուց, բայց, զժբաղտաբար, միտքը ոչինչ չէր ընկնում: Վերջապէս Յակոպ ապէրի լուրջ հայեացքը, որ ուզող էր դէպի նա, ստիպեց նրան գոնեա բերանը բացել, յուսալով, որ Աստուած մի քանի խօսք կը շնորհի իրեն.

— Ե... ս... ը... ը... ուզում... մ... բաղ կտրել...

Վերջին երկու բառերը նա այնպէս պարզ արտասանեց, որ բոլորեքեան մնացին ապշած: Խեղճ տղայ, ինքն էլ չի հասկացաւ, ինչ ասաց: Փոխանակ ասելու՝ «ես էլ ուզում եմ բազ առնել», ասում է, «բազ կարել», երբ Ք. գիւղացիների ամենաօրերիմ թշնամիներից մէկն է բազ կտրողը, կարաս կտրողը և խօտի, ցօրենի դէպ այրողը: Եթէ գիւղի իւզբաշին (տանուտէրը ներկայ լինէր, անմիջապէս փետացուից արձանագրութիւն կ'կազմէր:

Այդ ժամանակ նրա հետ գնացած ներկայացուցիչը ամօթից այնքան կարմրել էր, որ գլուխը մինչև ծնկները քարշէր գցել: Յակոպը բոլորից շատ էր շուարել: Նա երբեմն դառը «չուբուխ» էր ծխում, երբեմն էլ դուրս էր գալիս բակը և ինքն իրեն ասում. «Տէր Աստուած, այդ ինչ երազ է... մեր տանն եմ, թէ ուրիշ տեղ, քնած եմ թէ արթուն... Իէն պարծենում էլ են, թէ քաղաքացի ենք, ուսումով ենք, գրել ջրն-

ջել կարողանում ենք: Բայց ոչ մէկի խօսքերից բան չի հասկացայ»... Մնացել էին շուարած նաև տան կանայք և աղջիկները, զանազան մտքեր անելով, թէ, տեսնես ինչ փորձանք է պատահելու մեզ, որ քաղաքից այդ մարդիկ թափուել են մեր առև... .

Վերջապէս խեղճ Յակոպը ոչ մի եզրակացութեան չ'հասնելով, վերջին անգամ տուն մտնելով ասաց.

– Խօզէիներ, ասօր ինձ մհար պարի չի լիւսացալ, լէաւ կնէք, վէր ասօր քինաք, էքուց հինչ զուլլուզ ունիք, հմեցէք...

«Քաղցած փետաները» և ապշած ներկայացուցիչները մի վայրկեան իրարու երեսին նայելուց յետոյ, մի ակնթարթում բարձրացան տեղներից և տան տիրոջից ներողութիւն խնդրելով՝ դուրս եկան:

Քաղաքից գիւղ տանող լայն և ծաղկազարդ ճանապարհով նոքա իրարու յետևից կառքով քաղաք գնալիս, պատա-

Վերջին երկու բառերը նա այնպէս պարզ արտասանեց, որ բոլորեքեան մնացին ապշած: Խեղճ տղայ, ինքն էլ չի հասկացաւ, ինչ ասաց: Փոխանակ ասելու՝ «ես էլ ուզում եմ բաղ առնել», ասում է, «բաղ կտրել», երբ Ք. գիւղացիների ամենատխերիմ թշնամիներից մէկն է բաղ կտրողը, կարաս կոտրողը և խօտի, ցորենի գէջ ալրողը: Եթէ գիւղի իւրաքանչիւն (տանուտէրը ներկայ լինէր, անմիջապէս փեսացուից արձանագրութիւն կ'կազմէր:

Այդ ժամանակ նրա հետ գնացած ներկայացուցիչը ամօթից այնքան կարմրեւ էր, որ գլուխը մինչև ծնկները քարշ էր գցել: Յակոպը բոլորից շատ էր շուտրել: Նա երբեմն գառը «չուբուխ» էր ծխում, երբեմն էլ դուրս էր գալիս բակը և ինքն իրեն ասում. «Տէր Աստուած, այդ ինչ երազ է... մեր տանն եմ, թէ ուրիշ տեղ, քնած եմ թէ արթուն... Գէս պարծենում էլ են, թէ քաղաքացի ենք, ուսումով ենք, զրեւ ջըն-

ջել կարողանում ենք: Բայց ոչ մէկի խօսքերից բան չի հասկացայ»... Մնացել էին շուտրած նաև տան կանայք և աղջիկները, զանազան մտքեր անելով, թէ, տեսնես ինչ փորձանք է պատահելու մեզ, որ քաղաքից այդ մարդիկ թափուել են մեր առն...

Վերջապէս խեղճ Յակոպը ոչ մի եղրակցութեան չ'հասնելով, վերջին անգամ տուն մտնելով ասաց.

- Խօղէիներ, ասօր ինձ մհար պարի չի լիւսացալ, լէաւ կնէք, վէր ասօր քինաք, էքուց հինչ զուլուզ ունիք, հմեցէք...

«Քաղցած փեսաները» և ապշած ներկայացուցիչները մի վայրկեան իրարու երեսին նայելուց յետոյ, մի ակնթարթում բարձրացան տեղներից և տան տիրոջից ներողութիւն խնդրելով՝ դուրս եկան:

Քաղաքից գիւղ տանող լայն և ծաղկազարդ ճանապարհով նոքա իրարու յետևից կառքով քաղաք գնալիս, պատա-

հեցին Գէօղալին և Սիմօնին, որոնք գիւղն էին գնում, տանելով իրենց հետ նշանի մատանին, կարմիր կօշիկներ և մի թաշկինակի մէջ քաղցրաւենիք:

Փեսաները հասան քաղաք, իսկ Գէօղալը և Սիմօնը գիւղ: Գիւղի խնամիները նրանց պատուով ընդունելուց լետուոյ, Գէօղալը մատանին իւր ձեռքով անցկացրեց «Գէօգարչինի-բալի» մատին, իսկ Սիմօնը՝ թաշկինակը տուաւ աղջկայ ձեռքը և կօշիկները դրեց առաջին: Այդ օրը և գիշերը նոքա մնացին գիւղում իսկ միւս օրը առաւօտեան վերադարձան քաղաք:

Գ.

Խնամիները Գէօղալին պատմել էին հիւրերի ներկայութիւնը, որոնց ինքը պատահել էր ճանապարհին: Նա ամեն բան հասկացել էր արդէն, ուստի քաղաքում սկսեց աւելի ճիշտ և մանրամասն տեղեկութիւններ իմանալ: Երբ նա

իմացաւ, որ այդ ելչիները¹⁾ մի քանի անգամ ևս գնացել են գիւղը աղջկայ բարերարներին Սիմօնի համար չարախօսելու, բայց և այնպէս չէր յաջողուել ընդունուած մատանին լետ ուղարկել տալ, այնուհետև Գէօղալը այլ ևս չկարողացաւ անտարբեր վերաբերուել դէպի չարախօսները. մանաւանդ դէպի Վարդանուշը, որին ամեն օր մի քանի անգամ պատահում էր:

Վարդանուշը մի մանկահասակ կին էր, նա ունէր մի ծեր արհեստաւոր աղքատ ամուսին և չորս աղջիկ, վերջինները դժբաղտ հօրը մեծ ցաւ էին պատճառում, իսկ Վարդանուշը այդ մտաին երբէք չէր մտածում, այլ իւր լայն բերանը բացած, այստեղ այնտեղ սկսում էր շամախեցի կանանց լատուկ բամբասանքներով իւր օրը անցկացնել:

Մի օր, հարեանի տանը հաց թխելու ժամանակ, ինչպէս սովորութիւն է

1) Հարսնախօս:

նրանցում, հարեւան կանայք կ'հաւաքուեն օգնելու, յանկարծ թոնրի վրայ պատահեցան Վարդանուշը և Գէօզայլը: Վարդանուշը լեզուի կողմից շատ ճարպիկ էր, նա գիտէր, որ ինչքան էլ մեղաւոր լինի, այնուամենայնիւ կանանց մէջ, շնորհիւ իւր ճարտար լեզուի՝ կ'արգարանայ: Բայց վախենում էր, որ Գէօզայլը հակառակ դէպքում ուժի գիմէ, որին Վարդանուշը ոչ թէ անկարող էր գիմագրել, այլ ազատուելը գժուարին էր: Ուստի ուզում էր մի կերպ հեռանալ, բայց գժբաղտաբար չ'եղաւ, չ'յաջողուեցաւ խեղճին: Հէնց նոր էր ուզում առաջի քայլը փոխել, երբ Գէօզայլը բռնեց նրա ճուպպի ծայրից և ասաց.

— Ա.բճ, վարսթ առնըմ¹⁾ մնայ, մին իստեղ կաննի է՛, քեզ ետնան պէսներ շատ ունամ. հէանց լէաւ էա քի, էաս վարսները սիպտէագած կնանիքն էալ իստեղ ան...

1) Մաղերդ — ծամերդ արեան մէջ մնայ:

Վարդանուշի դէմքը մի ակնթարթում մեռելի գոյն ստացաւ և սիրտը սկսեց անընդհատ բաբախել: Բայց երբ տեսաւ, որ Գէօզայլը դեռ ճուպպի ծայրից ձեռք չի քաշում, մանաւանդ քաջ գիտէր, որ առանց զալմաղալի չի վերջանալու, փախչելու մտադրութիւնը փոխեց և սկսեց ուշքը վերայ հաւաքելով ասել.

— Եալի հինչէա իլէալ, ա՛յ աղաբաշի, քի էաթանց հիւրսոտուալ ես... էաթանց ես անըմ քի, շիրինի¹⁾ չի առնես մեզ ետի... հէալա աշկիթ ալ լիւսի իլի, հէանց էարագի լիսեցի քի Սիմօնիթ նըշանի մատանիքը տիրէալ ես: Ախրքի մէանագ — մէանագ նշան...

Գեռ Վարդանուշը իւր արդարացուցիչ ճառը չ'աւարտած, Գէօզայլը զայրացած ընդհատեց նրա խօսքը ասելով.

— Ա.բճ, իսկի չի համանչեցիլ քի,

1) Չ'հիւրասիրես քաղցրուենիքով.

ղզըլ¹⁾ տեղովդ վերկացար քոփէագ²⁾ մար-
թիթ, սիլ-ագար³⁾ ընգած ախպօրըթ խըր-
կեցիր ասքան լեղին⁴⁾, հինչէա-հինչէա
քի, իմ հարսնացուիս ուղէս... բէաս տա-
փը չ'մըտար, չ'տուրին, քօռը փեշման⁵⁾
ես թառաք... Էան մին տափին զիպած-
ները հէալա քինէացին-քինէացին, նը-
րանց տեսնամ քի ոսկուները երվի, ա-
պող-ճապաղին⁶⁾ կէան, քեզ հինչ էր ի-
լէալ քի, ան պառաւ մարթիթ խրկեցիր
բէագանամ զոշուլթունըմն ալ էաթանց
կանան: Թիւհ... քու սլկուած իրեսիթ...
ախչիգ հայասգի հայասղ⁷⁾... . . .

Գէօզալը իւր բերանի սանձը չէր
կարողանում հաւաքել, իսկ Վարդանու-
շը աշխատում էր բերանը բացել, որպէս
զի իրան արգարարացնի, բայց և այնպէս
չէր յաջողուում: Կանալք տեսնելով, որ
Վարդանուշին շատ է նախատում և ան-

1) Կարմիր՝ անխիղճ նշանակութեամբ 2) Ծեր.

3) Թգբախտ. 4) Ճանապարհ. 5) Կորի գլուխ.

6) Յանկարծամահ. 7) Անպատկառ.

պատուում, նոցանից մէկը դարձաւ դէպի
Գէօզալը և ասաց.

—Ա՛ թէահարսղ¹⁾, մին լիւզիւթ
քեզ քաշի տեսնանք, նա հինչ էա ասըմ
այլի, հէանց մէանագ տիւ ես բլբլոց
տալու, մին էաջալան-մէաջալ²⁾ չես տամ
քի, էան խեղճն ալ խօսի:

—Նրալիգին տեսնամ քի, խեղճ օծ
կծի, —ասաց Գէօզալը երկու ձեռքը ծնկ-
ներին խփելով, —խեղճը քի նա եա, էալ
հայասգը հո՛վ ա... . . .

—Օճն ալ քեզ կծի, բէալքա գիւր-
գէան էալ, —ասաց Վարդանուշը զայրա-
նալով և քայլերը երկիւղից յետ փոխե-
լով, — հինչէս էաս խալխին³⁾ մատիթ
փթատալ: Բէագանամ ես ալ քեզ հետի
Նաղուբի կնիգն էամ քի, խորզլամիշ ես
իլիմ վերէսն... հայասգը լառի խորուզ
կասես իլի: Լէաւ, մտքիթ պահի, հէալ-
բաթ ախպերս կը կէայ, տես քու մէջաթ

1) Անկերպարանք. 2) Քիշ ժամանակ. 3)
Ամբոխ.

հինչպէս կը ճղի...

— Ախպօրթ ալ, քեզ ալ մին զու-
թիիմը¹⁾ տինէամ... Ա՛խ, այ կէսպիւս Աս-
տօճ, — շարունակեց Գէօզալը աչքերը եր-
կինք բարձրացնելով. — անքան չի մեռ-
նամ քի՛, Վարթանուշին, Սիքուլին մին-
տեղ կէարմիւր զութիիմը տինէամ, ետով
մեռնամ ալ, դէտրդըս չի իլիլ, հէար քի-
շեր ոտերիս ցեքերիս խինէա²⁾ կ'տինէամ:

Վարդանուշը կրակ կտրուեցաւ, թոն-
րի պէս վառուեցաւ սիրտը, և մոռանա-
լով իւր ուժի չափը յարձակուեցաւ Գէ-
օզալի վրայ ասելով.

— Ա՛ թունդը բնգա՛ծ, ա՛ լիւզիւթ
չորանա՛յ պէարանաթ կպչի, հինչի՛ ես
մինիք դանա էազիդ-խէալաֆ³⁾, ախպօրս
իւշիւնց⁴⁾ տամ... Քեզ ալ, Սիմօնիթ էալ,
մարթիթ էալ, էան ութ բալաներիթ

1) Գագադ. 2) Հինայ որով կանոյք և Չա-
մախեցիներէր շատերը մագնները ներկում են. 3)
Ամենասիրելիս. 4) Հայհոյում.

մին մե՛ծ զութիիմը տինէամ, ետով ալ
քինէամ հարսնացուիթ ուզամ, քիցէամ
ախպօրս ցոցը:

Այդ խօսքերը այնպէս ազդեցին Գէօ-
զալի վրայ, որ առիւծի նման յարձակ-
ուեցաւ Վարդանուշի վերայ և մի ակն-
թարթում գլորեց նրան ցած, նստեց վը-
րայ ու բռնելով երկար ծամերից, սկսեց
քաշել: Հազիւ մի քանի ըսպէից յետոյ
տասնեակ կանայք կարողացան առնել
նրան Գէօզալի ձեռից: Թէև Վարդանու-
շը լաւ ծեծ կերաւ, բայց և յաջողուե-
ցաւ նրան Գէօզալի շապիկն ու երեսը
եղունկներով պատուել: Այդ միջոցին ա-
ղաղակի վրայ փողոցով անցնող մի մարդ
կարծելով, թէ մի ինչ որ փորձանք է
պատահել, մանաւանդ որ թոնրի ծուխն
էլ քուլա քուլա բարձրանում էր, աւելի
երկիւղի մէջ գցեց անցորդին, ուստի մը-
տաւ բակը: Սակայն երբ իմացաւ, թէ
բանը ինչումն է, սկսեց երկուսին էլ
նախատել.

— Ամօթ չէ ձեզ համար, որ այդպէս իրարու անվանել կերպով անիծում էք: Միթէ մարդ մի օրիորդի համար այդպէս վերին աստիճանի կեդոտ հայհոեանքներ կը թափի իւր ազգակցի վրայ: Ես հաւատացած եմ, որ ձեզանից ոչ մէկը դեռ այն օրիորդին լաւ չէ ճանաչում, և գուցէ ոչ մէկներեցդ մտքով չէ՝ նորան տեսնել իւր տանը հարս: Բայց այս օր, ինձ քաջ յայտնի է, որ ձեզանից իւրաքանչիւրը խիստ աշխատում է, որ նրա կայքին տիրանայ: Աղջիկ ուզող երիտասարդները կամ հարսնախօս կանայք պիտի ընտրեն, ոչ թէ նրա օժիտը, այլ իրեն աղջկան, որ նա լինի հեզ, խոնարհ, խելօք, բնաւորութեամբ համեստ, որպէս զի ընտանիքի բարօրութիւնը չը վրդովէ, համերաշխ լինի ամենքի հետ, տան ամեն մի ջնջին խօսակցութիւնը, տրտունջները, որոնք կարող են պատահել, տալօնչ¹⁾ տեքոր²⁾

1) Ամուսնու քոյրը. 2) Ամուսնու եղբայրը.

սկեսուրի,¹⁾ պատրուհի²⁾ և այլ ղէլին — բոյնի³⁾ հետ իւր ամուսնոյն չ'պիտի յայտնէ: Եթէ ամուսինը իմանայ և սկսի տարածայնել, այն ժամանակ հարսը պիտի հանդարտացնի նրան: Մի խօսքով այնպիսի աղջիկ պիտի ընտրել, որ ընտանիքի սուրբ և խաղաղ կեանքը դառնութեան չ'փոխի: Իսկ ինչ վերաբերում է նրա օժիտին, հասկացող ամուսնու համար աննշան պիտի համարուի, կամ էլ՝ աչքի փուշ. . . Վերջապէս դուք ձեր աղջիկներին օրինակ լինէք, ձեր բերանից դուրս եկած խօսքից, ամեն մի բառից նրանք պիտի օգտուին, որպէս զի մայրեր եղած ժամանակ կարողանան ձեր օրինակին հետեւելով ազնիւ զաւակների տէր և ընտանիքի հաստատ մայրեր դառնալ: Զեզանից ամեն մէկը մի — մի ուսուցիչ պիտի լինի նրանց համար: Բայց դուք ձեր անբարոյականացնող խօսքե-

1) Ամուսնու մայրը. 2) Ամուսնու հայրը.

3) Ամուսնու ազգ բարեկամները.

րով, և ձեր լիմար բնաւորութեամբ
փչացնում էք մատաղ սերնդին, որոնց
մեղքը ապագայում ձեզանից պիտի պա-
հանջուի . . . :

Այդպէս նախատելով նրանց՝ ամեն
մէկին ճանապարհեց իրենց տուն:

Գ.

Գէօզարը ոչ մի բանից երկիւղ չու-
նէր: Նա քաջ գիտէր, որ չարախօսներից
ոչ մէկին չի յաջողուելու նշանը լետ
տալու: Նա վախենում էր միայն թեմա-
կան առաջնորդից, որ չ'հասութեան հա-
մար չ'ձգձգէ կամ թէ բոլորովին չ'ար-
գելէ: Ուստի ամեն կերպ աշխատում էր,
ինչպէս էլ որ լինի, պսակաթուղթը ձեռք
բերէ: Սիմօնի հայրը մի քանի անգամ
գլմեց Սրբազանին, թէ և Սրբազանը մի
քանի անգամ «չեմ» «չեմ» արաւ, բայց
և այնպէս խոստացաւ յաջողացնել: Մար-
կոսի (Գէօզարի ամուսինը) և Սրբազանի

մէջ կաշառքի վերաբերեալ խօսում էր
Նաղուբ-Խալուն: Նաղուբ-Խալուն քաղա-
քում մի հեղինակաւոր մարդ էր. բոլոր
քաղաքացիներին իւր հինգ մատների նը-
ման ճանաչում էր:

Մի օր նա գնաց Սրբազանի մօտ,
որպէս զի խնդրէ նրան թեթեւ կաշառ-
քով պսակաթուղթը տալ, բայց Սրբազա-
նը «քիչ»-ով չ'բաւականանալով պատաս-
խանեց.

— Ես գիտեմ, որ Մարկոսը մի ար-
հեստաւոր մարդ է, հազիւ է կարողա-
նում իւր ընտանիքը պահել, ո՛ւստի,
որդի, ես էլ զիջումն կանեմ՝ ստանալով
երեսուն թուման*) և այնպիսի մի պսա-
կաթուղթ կ'տամ, որպիսին իմ օրերով
չեմ տուել ոչ ոքի մինչև այժմ . . .

— Զէ եւն, Սուրփազան, — ասաց
Նաղուբ-Խալուն, ծիծաղելով, — Մարկոսը
խեղչ ա, մին քիչ բարխի:

*) Թումանը 12 ռուբլի, — ուրիմն ուուսական

—Չէ, որդի, չէ... Ընչպէս բախ-
չեմ... դու գիտես, որ երեսուն թումանի
համար երեսուն հազար անգամ խօսք
պիտի լսեմ: Գու կարծում ես, որ երե-
սուն թումանը մենակ իմ գրպանս պիտի
մտնի, չէ, որդի, չէ... նրանից Տէր-Սի-
նասին, Տէր-Վիրակոսին էլ պիտի տամ,
որդի, որպէս զի հրամանին ձեռք քաշեն,
թէ ոչ, առանց նորանց չի կարելի, որդի:

—Սուրփազան, տէրտերներին զատ
չ'տաս. ես նրանց կը աղաչամ, առանց
փողի անցկրկանայ:

—Չէ... չէ... որդի... Ինձ կ'խայ-
տառակե՛ս, այն ժամանակ ես բոլորովին
կարգելեմ: Գու ոչինչ չ'պիտի ասես, ինչ
որ հարկաւոր է, ես կ'ասեմ, ես կ'տամ:

—Դէ էալ տիւ ես իմանըմ, հինչ-
պէս քէֆթա, էանանց էալ արա՛, համա
մին տա եա քի, քսան թուման ա՛ռ,—
ասաց Եաղուր-Խալուն:

—Պարոն Եաղուր, ես այս ըոպէիս
գնում եմ կանսիստօրիա, եթէ ուզում ես,

իմ ասածըս՝բեր, իսկ եթէ չէ, չես ու-
զում, այլ ևս այդ մասին խնդրում եմ
չ'խօսէս:

Այդպէս ասելով Սրբազանը բարձր-
րացաւ տեղից որ գնայ, իսկ Եաղուրը
նոյն միջոցին համբուրեց նրա աջը և
դուրս գնաց:

Եաղուրը գիտէր, որ Մարկոսը և
թէ Գէօզալը չեն զլանալ թէ իրենցից
և թէ ուրիշներից երեսուն թուման լը-
րացնել և տալ, բայց նա աշխատում էր,
որ մի տասը թուման էլ ինքը օգտուի:
Նա Սրբազանի մօտից ուղղակի եկաւ
Մարկոսի մօտ և յայտնեց Սրբազանի պա-
հանջը, միայն ո՛չ թէ երեսուն, այլ յի-
սուն թուման: Եաղուրը երբ տեսաւ, որ
այդ մեծ գումարի անունը Մարկոսը լը-
սելիս զարհուրեց, խոստացաւ, թէ՛ «չը-
նորհիւ իմ հեղինակութեան, հինգ կամ
տասը թուման զիջել կ'տամ»: Բայց ինչ
կասկած, որ այն էլ շատ թուեցաւ Մար-
կոսին:

Նոյն գիշերը Մարկոսը, Գէօղալը և Սիմօնը խորհրդակցեցին, որ գիմեն Ահմադ-աղին և խնդրեն, որ մի քանի ամսով երեսուն թուման պարտք տայ: Ահմադ-աղան մի բարեխիղճ մարդ էր ճանաչուած: Նա ճանաչելով Մարկոսին իբր համեստ մարդ, մանաւանդ որ գիտէր, որ օրիորդը անշարժ կալք ունի, ուստի տուաւ պահանջած գումարը և ստացաւ երեսուն և հինգ թումանի մուրհակ:

Մարկոսը գիտէր, որ Սրբազանը յանձըն է առել և փողը տեսնելուն պէս աչքերը չորս արած պսակաթուղթը տալու է, բայց նա մի բանից էր վախենում: Նա տեսնում էր, որ ամբողջ քաղաքը թշնամօրէն է նայում այդ բանին, ամեն միջոց գործ է գնում քանդելու: Մարկոսը գիտէր, որ հայը հայի արիւնը ծծելու ախորժակ ունի, հայը հային նախանձով վերաբերուելու, թշնամութիւն անելու, վրէժխնդիր լինելու ընդունակութիւն ունի: Նա քաջ գիտէր, որ եթէ

այդ երեսուն թումանի համար փոխանակ Ահմադ-աղայի՝ զիմէր մի հայ աղայի, չէր կարող ոչ թէ երեսուն թուման, այլ նոյն իսկ երեք թուման էլ ստանալ, ուստի Մարկոսը հայի թշնամութիւնը, մանաւանդ տեղացիների նախանձը և կեղտոտութիւնը ի նկատի ունենալով, բարուոք համարեց նախ քան պսակաթուղթ ձեռք բերելը՝ աղջկայ օժիտից մի մասը ստանալ, այնուհետև չարախօսութիւն չեն անիլ և միանգամից բերանները կ'փակուին...

Գէօղալը իւր նպատակին հասաւ. խնամիները խոստացան միւս օրը ուղարկել և վճռեցին, որ անպատճառ երկու շաբաթից յետոյ հարսանիքը սկսեն:

Ե.

Միւս օրը գիւղական սալերով ցորենը և կահ կարասիքի մի մասը բերին Մարկոսեցի տուն: Նոքա ամենայն ա-

գահաւթեամբ տարան պահեստ և սալլապաններին մի մի բաժակ օղիով, խալլաթով¹⁾։ ճանապարհեցին գիւղը։

Թէ Մարկոսը և թէ Գէօզալը այլ ևս հանգիստ էին գգում իրենց։ Նրանց միակ ցաւը պսակաթուղթն որը էր, վերջացած էին համարում, որովհետև երեսուն թումանը արգէն «բողջի-ղաթըմն» գրած էր։

Անցաւ ևս մի քանի օր։

Մարկոսը Եաղուբ-Խալուին խնդրեց, որ կրկին գնայ Սրբազանի մօտ պսակաթուղթի համար խնդրելու։ Եաղուբ-Խալուն գնաց։ Նա մի քանի գինետներ մտնելուց և ամեն տեղ մի-մի «ուումկայ» «ջեջի» օղի խմելուց լետոյ վերադարձաւ Մարկոսի մօտ.

— Ախպէր, չիլիմ էալի, կասես Սուրփազանը շիթ եղ ա ծախրմ խալիին, հինչքան միննէաթ²⁾ արի, բէալքէանամ

1) Նուեր. 2) Խնդրեցի.

երեսուն թումանով կլօխ կէալ— չիլէաւ, ախրը ճարս կտրուած հինգ թուման ալ եւալացուրի բէալքէանամ վիզով առնի— էալի վիզով չի վեկալաւ։ Ախրը տեսաւ քի, կլօխը շատ ամ գէանգ տանըմ, էալ ճարը կտրուած տասը թուման պակասացուրեց։ Հիմի էալ, Մարկոս, տեղը չի, շիւտ արան, քառասուն թումանը հէաղիրի¹⁾ քի, եօխսանամ²⁾ մարդը մազար³⁾ տիւս կը կէալ...

— Զէ, Եաղուբ-Խալու — ասաց Մարկոսը, — չէ, երեսուն թումանան մին կուպէկ եւալ ոչ ունամ, ոչ ալ քի տալու ամ։ Էագանէամ⁴⁾ չի նեղանաս, խնթրմ ամ էաս քիշեր երկու հօքի մին տեղ քինէանք, բէալքէանամ⁵⁾ մի թէահէար անանք, եօխսանամ փողի հետի շատ մէաթալթուն⁶⁾ կ'քաշանք։

— Ես էալ համանչըմամ քինէալը, — ասաց Եաղուբ-Խալուն, — էագանէամ

1) Պատրաստիր. 2) Թէ չէ. 3) Խոչնտու. 4) Եթէ. 5) Գուցէ. 6) Պակասութիւն-նեղութիւն.

քառասուն թումանով կ'խրկես, ես մէանէազ համ քիքինէամ, համ ալ պսակաթուղթը կ'պերամ:

Այդ խօսքերը Մարկոսին երկմտացրին: Նա հասկացաւ, որ մի ինչ որ գաղտնի բան կայ, որ Եաղուբ-Խալուն մենակ է ուզում գնալ, ուստի գիշերը Մարկոսը և Սիմօնը միասին գնացին Սրբազանի մօտ: Նոքա Սրբազանի հետ երկար ու բարակ խօսելուց յետոյ իմացան, որ տասը թումանը միջնորդը իւր համար է ուզել: Սրբազանը խոստացաւ պսակաթուղթ տալ, իսկ Մարկոսը երեսուն թումանից կէսը ներկայումս տայ, իսկ կէսը հրամանը ստանալիս: Այդպէս էլ վերջացաւ. նա տասնը հինգ թումանը տուաւ և աջը համբուրելով՝ դուրս եկաւ:

Զ.

Այժմ դառնանք զէպի Եաղուբ-Խալուն և Սրբազանը: Առաջինը երբ լսեց

վերջինի և Մարկոսի համաձայնուելը, իսկոյն զնաց Սրբազանի մօտ և սպանալով ասաց.

— Սուբազան, հաւատացիր Քրիստոսին, էազանէամ տիւ նրանց պսակաթուղթ ես տուալ, ես Իչմիազին տեպէճամ տալու: Տիւ իստեղ նստալ ես օրանք քանդիլի՞, եօխսանամ օրանք պահիլի՞: Կարքթ վգայ, էազանէամ նա ժամըմը փսակուեցաւ, ես ալ թուրքանուլիւ էամ, բէազանէամ իրեքինջի պորտըմն ալ փրսակ կիլի... .

— Այ՛ որդի, երեք աստիճան չէ, շատ է... . խնամիներ են, ազգականներ չեն... .

— Դէ, էալ տիւ ես իմանըմ. — ասաց զայլրանալով Եաղուբ-Խալուն. — էանանց կուտերը ծեր հաւերի առաջին շաղտնը, ինձ Եաղուբ կասան, Եաղուբ, քեզ պէս քսան երիսկորոս, հառուր տէրտէր, հազար ալ տերացու ամ յեղի արալ... .

Այդպէս ասելով դուրս եկաւ բակը:

Սրբազանը մի քանի անգամ նրա լետեից կանչեց, բայց նա մի քանի անգամ իրարու լետեից կրկնեց միատեսակ խօսքեր, թէ՛ «տիւ իլի Սուրփազան, ես իլէամ Եաղուբ, տիւ իլի Սուրփազան, ես իլէամ Եաղուբ, տեսնանք հո՞վ, հո՞ւմ, հի՞նչ կանի»...

Սրբազանը մնացել էր շուտրած: «Ի՞նչ անեմ, — ասում էր ինքն իրեն, — եթէ մի քանի մանէթ բերանով կ'զգեմ, այն ժամանակ վատ կ'սովրի, այնուհետև մի բան լինելիս, շարունակ կ'գալ զահլաս կ'տանի, որպէս զի մի քանի արծաթ ստանայ, եթէ չեմ տալ, ո՞վ գիտէ, ինչեր կարող է յառաջանալ»... Վերջապէս ծառային ուղարկեց Մարկոսի լետեից:

Ծառան գնալուց մի ժամ լետոյ, Մարկոսը նստած էր առաջնորդարանի մեծ դահլիճի բազկաթոռի վրայ, իսկ Սրբազանը նստած էր գրասեղանի առաջ և մի տէրոզորմեա ձեռքն՝ շարունակ գրցելով մտածում էր և ստէպ ստէպ ճա-

կատը մատներով շփում: Վերջապէս մի քանի ըուպէից լետոյ, նա տերոզորմեան դրեց մի կողմ և լուրջ հայեացքը գցեց Մարկոսի վրայ ու ասաց.

— Որդի՛, ես զարմանում եմ այն մարդի վրայ, ձեզնից առաջ նա էր աշխատում, նա էր խնդրում, բայց այսօր ուզում է քանդել, սպառնում է ինձանից բողոքել իշխանութեան...

Գեռ Սրբազանը խօսքը չ'վերջացրած, Մարկոսը անհանգիստ կերպով հարցրեց.

— Հո՞վ ա նա, Սուրփազան, հո՞վ... հո՞վ ա... քանդողը, հի՞նչէր էր տարմ...

— Ո՞վ պիտի լինի, որդի ձեր բարեկամը, է...ն Եաղուբ էք ասում, Մաղուբ էք ասում... էլ այսօր բան չ'մնաց, որ չ'խօսի, վերջումն էլ գնալու ժամանակ ճանապարհում չ'գիտեմ ինչ մրթմրթալով գնաց, կարծեմ հայհոյում էր ինձ Ձէ որդի, ես չեմ կարող նրա բերանը փակել, ինձ նրա ճանկերից ազատեցէք,

կամ էլ ձեր փողը լետ ստացէք:

Մարկոսի գոյնը թռել էր, չ'գիտէր ինչ պատասխանէր, խեղճը հէնց աչքերը լայն բացած դիտում էր Սրբազանի դէմքը: Թուքը հազիւ էր կարողանում կուլ տալ: Վերջապէս թոթովելով ասաց.

— Սուրփագ... ան, փողը ցե'... քիթ պահիր, մի վախիլ ես էաս քիշեր նրան կը տեսնամ, բէալքանէամ մին թահարի քիցէամ... մի քանի մանէթով ըռեխը կապամ...

Մարկոսը աչքերը սևացած բարձրացաւ տեղից, ամենախոնարհ կերպով գրուխ տուաւ, Սրբազանի աջը համբուրեց և զանդաղ ու թույլ ոտները սկսեց շարժել դէպի փողոցի դուռը: Խեղճ մարդը իրեն կորցրել էր, չ'գիտէր ինչ աներ, ո՞ւմ դիմէր, կամ ո՞ւմ միջնորդ գցէր, որ ետամուլ ու իրասածի Եաղուբին կարգի բերէր: Նա մի քանի րոպէից լետու հասաւ իրենց տուն և սկսեց Սրբազանի հաղորդած տխուր նորութիւնը պատմել

Գէօզալին և Սիմօնին: Թէև սկզբից Գէօզալը կատաղեց, ձայնը բարձրացրեց գլխին, սակայն Մարկոսի ապտակը նրան մեղմացրեց և հասկացրեց, որ քաղցրութեամբ պիտի գրաւել Եաղուբին, թէ չէ, աւելի ևս պիտի հակառակուի: — Իսկ Սիմօնը, — կ'հետքբքրուի ընթերցողը...

Սիմօնը մի նորահաս երիտասարդ էր, դեռ աշխարհքի չարն ու բարին չէր հասկանում, գեռ չ'գիտէր ինչ է գլխաւորապէս ամուսնութեան նպատակը: Նա կարծում էր, որ քաղցրութիւնը միայն նորա մէջն է կայանում, որ նոր շորերը հագին, մի աղջիկ պիտի իւր հետ խօսի, ծիծաղի, հանաքներ անի և այլն... Նա միայն լսում էր Գէօզալի հրամանը, ինչ որ սա հրամայում էր, Սիմօնը պարտաւոր էր կատարելու: Նրա բնաւորութիւնը մասամբ կանացի յատկութիւն ունէր: Նա ընկերներ չէր ճանաչում, չէր սիրում զաշտերում, սարերում և ծաղկագարդ ձորերում գբօսներ, գուարճութիւններ

տեսնել: Ազատ ժամերում նա գուլբաներ կ'գործէր, երեսուրբէշներէ և թաշկինակների ծայրում տառեր կ'գրէր և երեսխաների հետ՝ լինի ազջիկ, թէ տղայ՝ կը խաղար:

է.

Հարսանիքի հրաւերները արդէն ուղարկուած էին հեռու քաղաքներ, որտեղ ապրում էին Մարկոսի բարեկամները: Նոքա պատրաստուած էին գալ հարսանիք: Բայց ինչպիսի՜ անհամութիւններ ասէք, չառաջացան երկու խնամիների, Եաղուբ-Խալուի և Սրբազանի մէջ:

Եաղուբը ոչ թէ տասնեակ թումաններ չէր պահանջում, այլ ևս չէր ուզում, «գէօգէարչինի բալին» Մարկոսեայ տանը հարս տեսնել...

Ընթերցողը արդէն գիտէ, որ Եաղուբը շատ իրասածի բնաւորութեան տէր մարդ էր: Նրան Սրբազանի և Մար-

կոսի կողմից առաջարկեցին քսան թուման, տասը Սրբազանից իսկ տասը՝ Մարկոսից: Բայց միթէ հակառակ Շիրուանցին իւր ետը փողի կ'մատնէր: Առհասարակ Շիրուանցիները ոչ թէ մի պսակ, այլ և կրօն, աղօթատուն, ուսումնարան և հասարակական շահեր անգամ չեն խնայիլ իրենց խօսքը առաջ տանելուն ոչ թէ ետի, որ նշանաւոր «եսը» մասամբ ինքնասիրութեան խնդիր է: Բայց նրանք ինքնասիրութիւնից զրդուած չեն անում, այլ բաւական է, որ նրանց երեսին մի քանի շողոքորթիչ խօսքեր նետես, այնուհետև նա պատրաստէ (շատ աննշան բացառութեամբ) անարգ գործիք դառնալ քո ձեռին, և արդէն Եաղուբ-Խալուն անարգ գործիք էր դառել Վարդանուշի եղբայր Սիբոյի ձեռին և պատրաստ էր հակառակ դէպքում, պարսրկանալու, եթէ առաջնորդը բարեհաճէր պսակաթուղթ տալ... արժէ ականատես լինել Շամախեցուց՝ հայերի թուր-

քերի և ռուս աղանդաւորները ժողովներին, մանաւանդ հայերը երեցփոխ ջոկելիս, մալականները փոպ ընտրելիս և թուրքերը մօլլա հաստատելիս: Հայ երեցփոխը, երբ տեսնում է, որ տարուայ հաշուատեսութեան ժամանակից մի շաբաթ է մնում, նա հրաւիրում է իւր տուն քաղաքի առաջնակարգ և հեղինակաւոր մարդկանց ճաշի: Սչնտեղ հիւրերը սկսում են ուտել, խմել և զուարճանալով տան տիրոջը զանազան տեսակ գովասանական խօսքերով բարձրացնել մինչև Ազդալասի-ի*) գլուխը, և այնու-

*) Ազդալասի նշանակում է աղձկայ բերդ. — երբ Չիրուանի գաւառին տիրապետում էին պարսկական խաները, այդ խաները ուրիշ գաւառի խաների հետ կռուելիս, մեծ թուով գերի աղձիկներ բերելիս, կ'թագցնէին այդ ահագին սարի խուցերում, որի համար մինչև այսօր «Ազդալասի» անունն են տալիս: Սարը գտնուում է քաղաքից երկու վերստ հեռաւորութեան վերայ, գէպի հիւսիս:

հետև հաշուի ժամանակ թէկուզ երեցփոխը ուղտեր էլ կուլ տուած լինի, ժողովրդի շահերը ոտնատակ տուած լինի, նոցանից ոչ մէկը բերան չի բացել, լիջելով, որ անցեալ կիւրակի «ղազան-քաբաբի», «կարասի-ձուկը» և «սաբիզաղորմիով» փլաւ է կերել, և համոզուած է, որ եթէ նրա կեղտը հրապարակ հանէ, իր կողմից տըմարդութիւն արած կը լինի աղ հացը՝ բողկ և հաց կանէ, մի խօսքով Շիրուանցու սասած՝ ն ա մ ա ր դ ու թ ի ւ ն է: Թուրքերը մօլլա հաստատելիս մի շաբաթ առաջ, իրենց թիկնածու համարողները, իւրեանց ռահամատիգ հօր յիշատակին խէչրաթ են բաժանում, կարելոյն չափ ճոխ, որ իրենց ընտրեն և հաստատեն: Իսկ մալականները, բորջի ջուրը աւելի շատ են անում և գրգալները մեծ, որպէս զի առանց բացառութեան բոլորին հրաւիրեն: Իսկ այնուհետև. — այդ ինքը լաւ գիտէ, ինչ-

պէս վերաբերուել ժողովրդի հետ: Վերջապէս Երուսաղիմի ազգաբնակիւթեան վայրենի և վնասաբեր եսից, Եսպուրը նշանաւոր տեղն էր բռնում, և որի շրնորհիւ պսակաթուղթը չ'յաջողուեցաւ ձեռք բերել . . .

Յորենը գտնուում էր Մարկոսի տանը. — երկու շաբաթ ժամանակը երկու ամիս էր դառել, — խնամիները անհանգըստացնում էին Մարկոսին, Գէօզալին և Սիմօնին: Հեռու քաղաքներից բարեկամները թուով երեսուն հօգի մեծ թէ փոքր, շաբաթից վեր էր, որ ընկած էին Մարկոսի գլխին, որոնց ծախսը անտանելի էր: Իսկ Վարդանուշը իրեն նպատակին հասած համարելով, ամեն օր ձեռներին հինա դրած անցնում էր Գէօզալի առաջից, բացի սրանից, նա անբնդհատ աշխատում էր Եսպուրին գրգռել Մարկոսի և նրա հիւրերի դէմ, որպէս զի կռուեն:

Վերջապէս մի օր նոյն սալերով, որով ցորենն էին բերել, կրկին խնամի-

ները եկան Մարկոսեց ատեն, որպէս զի բերածը լետ տանեն: Մարկոսենք՝ ընդդիմացան ցորենը տալ, բայց գիւղացիք ստիպեցին տալ, գիմելով ոյժի: Խեղճ Մարկոսը կամենում էր դիմադրել, բայց օգնական չունէր: Քաղցած փեսաները, որոնց մի քանի բարեկամները նոյն թաղումն էին գտնուում, աւելի էին քաջալերում «գէօզէարչինի-բալի» բարերարներին . . .

Նոքա մի քանի ըոպպէում սալերը բեռնեցին ու ճանապարհուեցին գիւղը: Այնուհետև բռնեց Սրբազանի և Մարկոսի կռիւը: Ս. առջինը ասում էր թէ, «տանըհինգ թումանից հինգ թումանը տուել եմ բարեգործական նպատակի, ստացիր մնացեալը. իսկ եթէ բոլորը կը պահանջես, այն ժամանակ միանգամայն կը մերժեմ:» Իսկ վերջինըս պնդում էր արտասուելով. թէ՛ «պարտք ամ առաջ Ահմադ-աղիան, պարտքս բիզի տամ . . . Սուրփազան, խեղճ ամ . . .

Իսկ Սիմօնը շարունակ փողոցներում
և թէ տանը միշտ թուրքերէն երգում
էր մինչև վերջին շունչը:

«Գէօգէարչինըմ բիրդան ուչտի,
Մարդըմագարն գէօգի չխտի,
Իլէաժ—չ'իլէաժժ ալդան չխտի,
Ախրդա բորջմ, չ'խտի...»

«Վարթանուչն գիւլի եանսուն,
Օթ թութսուն գիւլի եանսուն,
Մէանի գէօգէարչիննէան էլէանըն,
Աղզընդա գիլի եանսուն:

«Սուրփազան եզի փուլումնան,
Աթամ չխմադի գիւլիւմնան.
Ախրդա զոյդըմ զաշտըմ,
Շիրվանն եալթաղ գիլիննան»...

Վ Ե Ր Ջ.

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ.

Այն բոլոր «ա» տառերը, որոնց առաջ
գրքոյկիս մէջ «է» տառն է դրուած, պէտք է
հնչել թրքական «ալիֆ» տառի նման: Մինք
այդպէս արինք այն պատճառով, որ այդ աւելի
մօտ է «ալիֆ»-ի հարազատ արտասանութեան,
իսկ (') նշանը, որ ոմանք դնում են «ա» տա-
ռի վրայ «ալիֆ»-ի հնչիւնը ստանալու համար,
մենք չը դրինք, որովհետև սկզբունքով հակա-
ռակ ենք դրան, իբրև մեր լեզուի մէջ չընդուն-
ուած մի նշանի: Ընթերցողների ներողամտու-
թիւնն իմ հայացում գրքոյկիս մէջ պատահող
տպագրական սխալների համար, ի նկատի ունե-
նալով գաւառաբարբառի տպագրութեան գործի
զժուարութիւնը:

Ս. Մ. Գարագաշ:

Крестьян

7845

2013

1920
1921

1920
1921

ԳԻՆՆ Է 10 ԿՈՊ.

Գնել ցանկացողները թող գինեն
մեզ հեռահաղ հասցեով՝

Баку, Смбату М. Гарага

